ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

М. ВОЗНЯК

НАША РІДНА МОВА

ДРУГЕ ВИДАННЄ

З 18 ПОРТРЕТАМИ НАЙБІЛЬШИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

ЦІНА 20 СОТ.

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.

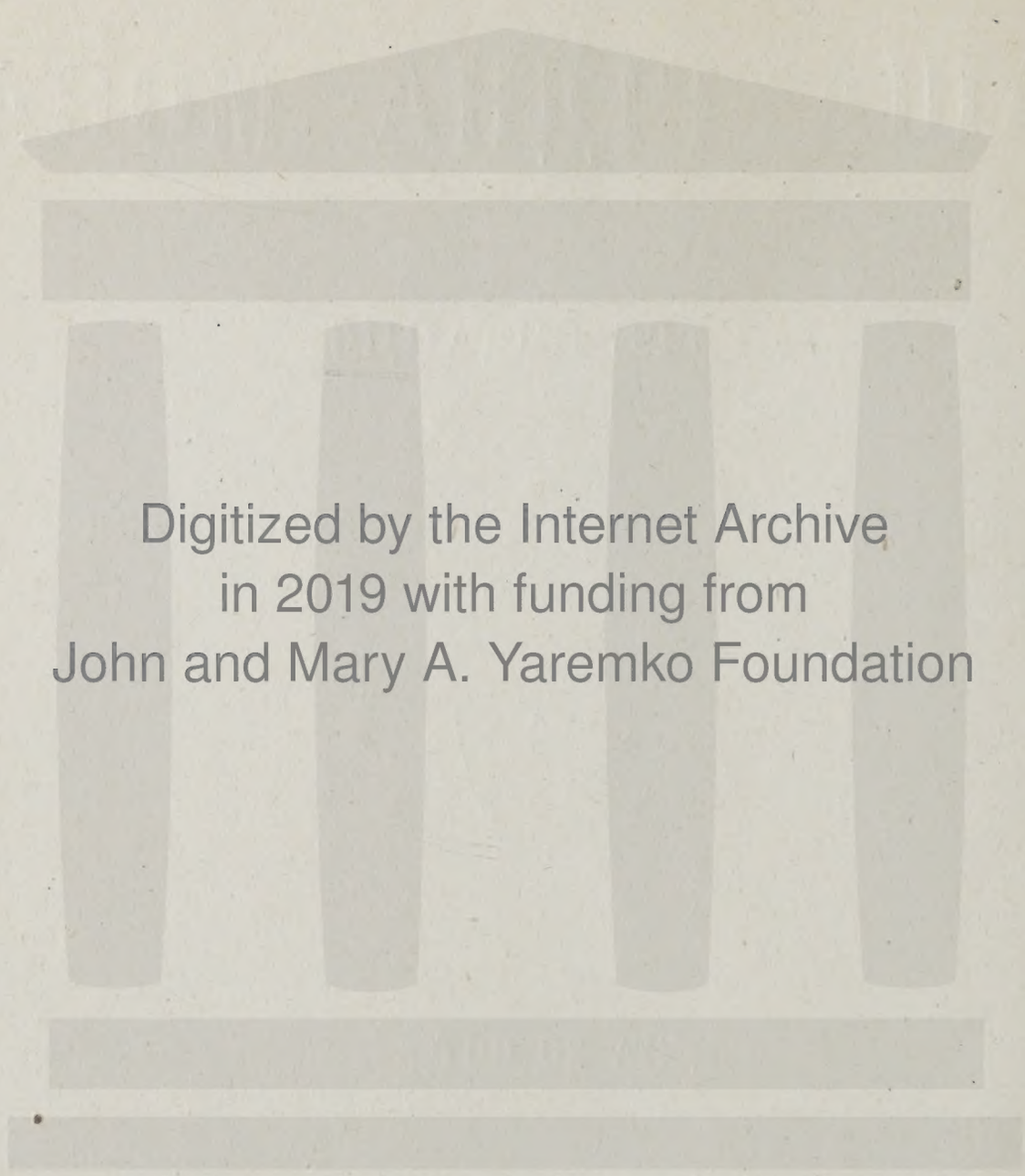

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
John and Mary A. Yaremko Foundation

https://archive.org/details/nasharidnamova00vozn

1. Простір української мови.

В устах 40 міліонів людей гомонить наша українська мова. Український народ стоїть щодо числа на сьомім місці поміж европейськими народами, а поміж славянськими народами займає друге місце по Москалях. Збитою масою заселює наш народ цїлу східну Галичину, полудневу підгірську частину західної Галичини, північну та західну частину Буковини й північно-східну частину Угорщини. Але головна сила українського народу, бо цїлих девять десятих живе в російській державі. Там займають Українцї отсї ґубернії: полтавську, чернигівську, харківську, катеринославську, київську, херсонську, подільську й волинську, більшу частину так званої кубанської области та частину таврійської, воронїзької, минської, городненської, сїдлецької й люблинської*) ґубернії. До вичислених земель треба додати менші й більші, рідше й густїйше заселені Українцями оселї в Австро-Угорщинї (Боснії, Славонії) й европейській і азійській Росії, Румунії, Туреччинї, північно-американських Злучених Державах, Канадї та Бразилії. Всїх Українців вдвоє більше нїж Поляків, звиш учетверо більше нїж Чехів, усемеро більше нїж Болгарів, а увосмеро більше нїж Сербів (без Хорватів).

Простір, який займає наш народ в Австро-Угорщинї, виносить 72.000 квадратових кільометрів, а в Росії 780.000 квадратових кільометрів. Разом займає український народ понад 850.000 квадратових кільометрів простору, значить, девять разів більше нїж цїла Галичина. Простір украïн-

*) З частин сих двох останнїх ґуб. утворено 1912 р. холмську ґуб.

ської землї більший від простору цїлої Австро-Угорщини понад 180.000 квадратових кільометрів, а коло 400.000 квадратових кільометрів від простору цїлої Нїмеччини. На жаль, хоч так дуже численний український народ і такі широчезні простори заселює, не має він сьогодні власної держави, ні навіть не здобув собі такого становища та впливу в державах, в яких живе, як здобули собі два рази менше численні Поляки та звиш учетверо менший від нашого чеський народ. Не тільки вдвоє численнїйші від нас Москалї, але й далеко менші народи від нашого, як болгарський і сербський народ, мають власні держави.

2. Наша мова давня. Сього одинокого скарбу не мали сили забрати нам вороги.

І ми мали колись протягом більше нїж пятьсот лїт власну державу. Початки нашої державної орґанїзації сягають ще девятого віку. Але в порівнанню з початками колишньої нашої держави українська мова далеко старша.

Княжі межиусобиці довели до упадку українську державу. В першій половинї XIV віку увійшла галицька Україна в склад Польщі, а в другій половинї того самого столїття прилучено київську Україну до литовської держави, яку також пізнїйше підбила Польща. Протягом багатовікового історичного лихолїття: татарського, турецького, польського й московського затрачував наш народ поволї все те, що складаєть ся разом на національне добро. Звичаї й обичаї переживали ся або підпадали сильним чужим впливам, а разом з тим наступали чорною хмарою нужда, злиднї, недостаток. Лютий ворог загарбав українську землю, а її дїтей, колишнїх вільних горожан, зробив панськими підданими й наймитами. На тім одначе не зупинили ся переможцї. Поважили ся навіть залазити в душу нашого народу, обмежували на кождім ступнї свободу віри. Високими посадами й шанобами переманили вищі українські верстви на свій бік. „Для лакомства жадного, панства нещасного“, як каже наша дума, вони перейшли в польський і московський

табор і відчужили ся від рідного народу. Все-таки вороги не змогли нам видерти нашого найцінніїшого скарбу, нашої української мови. Заслуга в тім селянських і міщанських верств українського народу.

3. Правдива просвіта й культура можлива тільки в рідній мові; докази з нашої історії.

Більше ніж триста літ тому побачили наші предки, що наш народ по утратї державної самостійности марнуєть

Іван Котляревський
почав нову добу українського письменства на російській Україні.

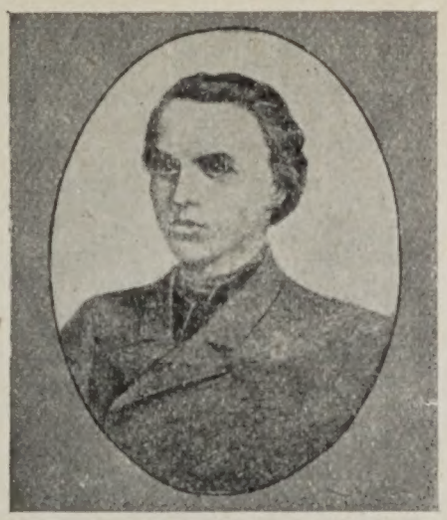

Маркіян Шашкевич
розпочав період народнього письменства в галицькій Україні.

ся в безпросвітній темноті. Тому доложили всїх заходів, не щадили грошевих жертв на школи, на друкарні, на книжки, бо розуміли, що просвітити народ можна тільки найзрозумілїйшою для нього, отже його рідною мовою. Дитина найкраще розуміє те, чого її вчать у школї, коли виясню є їй се учитель мовою, яку з молоком виссала вона з материних грудей. Чужу мову треба щойно навчити ся розуміти, а се потягає за собою страту багато дорогого часу й дуже утруднює початкову науку. Зрозуміли се давно наші предки, розуміємо й ми сьогодні, розуміють се всї просвічені народи. А школа одинока дорога до культури, до всього того, що торкаєть ся освіти й просвіченого життя: письменства, науки, штуки, доброго уладження родинного, гро-

мадянського й народнього життя та господарського добробуту.

Майже до кінця XVIII століття українські землї все стояли вище від московських під оглядом просвіти, шкіл і загалом культури. За гетьманування Богдана Хмельницького переїздив через Україну один учений подорожник Павло з міста Алепо з Сирії. Він описав свою подорож. Дивував ся, які гарні порядки були тоді на Україні, які роботящі й розумні були наші господарі, як дуже дбали про сиріт, про бідних

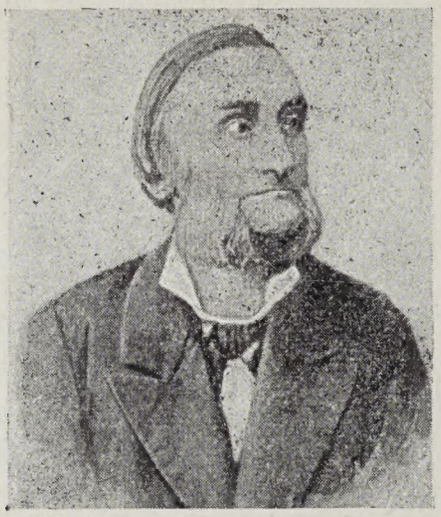

Леонїд Глїбів, Евген Гребінка,
українські байкарі.

і калїк, як щиро дбали за просвіту. Всї дїти, навіть дівчата, були письменні. В кождім селї була школа. В нїй учили своєю рідною українською мовою. Письменних тоді було може більше нїж сьогодні.

До першої половини XVIII в. й пізнїйше ще йшли з України в Московщину люде, що заводили там школи, закладали бібліотеки, були вчителями, писали та друкували. Довгий час всї вищі духовні в Московщинї були споміж Українців, довгий час Московщина жила українською наукою. За царя Петра Великого Українці були головними його помічниками при перетворюванню Росії на новочасну державу. В нагороду за те стогне ще сьогодні девять десятих нашого народу під московським кнутом у безпро-

світній темряві, бо українські дїти мусять учити ся в школї в чужій, московській мові.

4. Народня творчість. Її велике значінне й виховуюча сила.

Знаємо з власного щоденного досвіду, що нїякою чужою мовою не можна краще висловити наших найглибших бажань, які ворушать ся в нашім серцї, як саме рідною мовою. Свій розум, своє серце, свою душу, своє чуттє, свої думки, свою радість і журбу, сум і розпуку виявив наш

Григорій Квітка Основяненко, творець української повісти й автор кількох драматичних творів.

Марія Марковичка (Марко Вовчок), авторка знаменитих „Народнїх оповідань".

народ у власних творах, які стали гідними подиву в усїх культурних народів і здобули признаннє найбільших учених світа. Дїтям оповідали чудові казки. Історичними переказами, повними щирої любови до рідної землї та свого народу, защіплювали вони привязаннє до всього, що своє й гарне. Свій життєвий досвід висловлювали в коротеньких жартовливих або поважних, сумних або веселих, а все дотепних і розумних приповідках, поговірках, примівках і пословицях. З таких приповідок довідуємо ся про вдачу та світогляд нашого народу в давнинї, про те, що український народ уважав добрим, а що злим, що шанував і поважав, що висмівав, де бачив правду та справедливість, а в чім брехню та кривду.

Світову славу здобули собі пісні нашого народу. Найбільші вчені на світї, найріжнороднїйші народи: Поляки, Москалї, Нїмцї, Французи й инші признали наші пісні одними з найкращих на світї. Українські пісні відзначають ся великою музикальністю в доборі слів і мальовничістю. Коли слухати нашу пісню, стає перед нашими очима як живе або мальоване все, про що співаєть ся в нїй. Велика нїжність наших народнїх пісень, щире чуттє, вилите в них, надзвичайна сердечність і дібрана гарна мельодія — все те

Тарас Шевченко, Кобзарь-Ієнїй України, один з найбільших світових поетів.

Панько Кулїш, приятель Шевченка, письменник, перекладчик Святого Письма та Шекспіра.

складаєть ся на велику поетичність наших пісень. Українська пісня робить на нашу душу дуже сильне вражіннє. Нерідко буває, що як хто гарно та з чуттєм заспіває сумну пісню, витискає сльози з наших очей, а весела пісня так і підносить наші ноги до танцю.

Зі сказаного видно, як надавала ся наша гарна, гнучка, милозвучна, поетична й багата мова, відколи істнує український народ (а він так давнїй, як усї инші славянські), до виспівання найріжнороднїйших пісень, від найвеселїйших до найсумнїйших, від найбільше жартовливих до найповажнїйших. Складали такі пісні й инші твори, що переходять з уст до уст серед народу, з одного поколїння до другого,

ріжні українські стани та верстви: хлїбороби, дружинники княжих часів, лицарі козацької доби, чумаки, невільники, письменні й неписьменні, дяки, вихованці київської академії й инших шкіл, кріпаки й бурлаки, панщане й пани. Одним словом усї українські стани та верстви всїх часів брали в сїм участь.

Заки Українцї прийняли христіянство, довго передтим співали всїлякі пісні в ріжних порах року: коляди, веснянки, русальні пісні, весїльні, похоронні й господарські.

Осип Юрій Федькович є тим для буковинської України, чим Котляревський для росийської України.

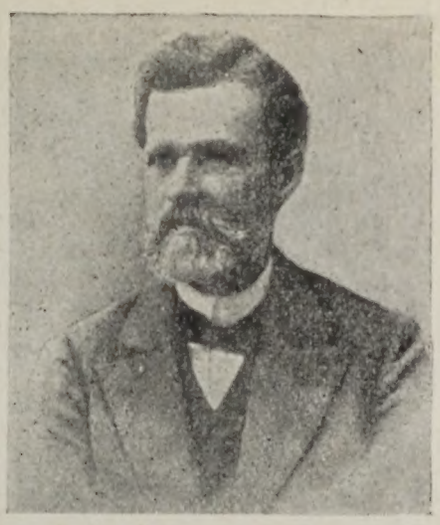

Іван Нечуй Левицький — побіч Панаса Мирного найкращий український повістяр.

Крім того оповідали собі наші поганські предки ріжні казки, мали оповідання про своїх поганських богів, байки, загадки, приповідки, заклинання і т. д. По прийняттю христіянства зачало духовенство викорінювати все, що тхнуло поганством. Тому народнї твори з поганських часів підпали сильним змінам або й забували ся. Нові історичні події, зміна життя зроджували нові твори: преріжні історичні перекази, пісні про Володимира Великого, про княжі усобиці, про татарські й пізнїйше турецькі напади, про козацьких лицарів, про гайдамаччину, про опришків, про панщину, про кріпацтво, про бранку, словом про все, що живо зворушило народню душу.

5. В нашій устній словесности та літературі сховане багацтво української мови. Літературна мова. Шевченко рішив раз на все її долю.

Збір таких творів в українській мові, про які була щойно мова, називаємо українською устною словесністю. Хто зложив сї твори, напр. безлїч коломийок, таких людей по найбільшій части не вміємо назвати. Инакше маєть ся річ з писаними творами. Знаємо, що Шевченко написав велику поему „Гайдамаки“, що Грицько Квітка є автором по-

Павло Чубинський, орґанїзатор славної етноґрафічної експедиції по Україні й редактор 7 томів знаменитих „Трудів“.

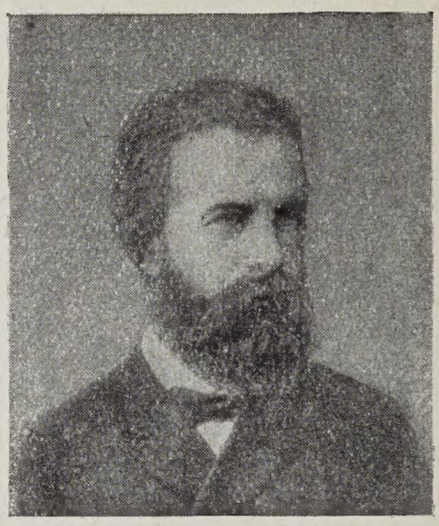

Михайло Драгоманів, найкращий дослїдник української народньої словесности, зокрема української народньої пісні.

вісти „Маруся“, що „Наталка Полтавка“ се твір Івана Котляревського. Збір усїх писаних творів українського народу, передовсїм збір так званого красного письменства (белєтристики), отже поезій, драматичних творів і таких прозових творів, як оповідання, повісти, байки, називаємо письменством або з латинська „лїтературою“. З устної словесности та з лїтератури можемо пізнати всю красу та цїле багацтво української мови. Наша устна словесність і лїтература се найбільший скарб українського народу. Висловив у них наш народ усї свої радощі й горе, всї свої невдачі та здобутки, всї почування та змагання, полишив

вічний памятник свого світогляду та стану просвіти в ріжних часах історичного життя.

Як у всїх просвічених народів, так і в нас мова писаних книжок ріжнить ся в дечім від щоденної мови, бо звичайна щоденна мова вічно розвиваєть ся та зміняєть ся, а писана мова приймаєть ся одна для цїлого народу й так добираєть ся, щоб її розуміли в усїх закутинах українських земель, хоч в її говорах є найріжноріднїйші відміни й відхилення від лїтературної мови.

В щоденній мові мусять бути ріжниці. Наш народ розкинений на дуже широких просторах. Мова се нїщо инше,

Марко Кропивницький, батько українського народнього театру.

Іван Тобилевич (Карпенко Карий), найбільший український драматурґ.

як тільки висловлюваннє наших думок звуками. Як люде живуть близько себе, висловлюють свої думки однаково. Чим дальше віддалені люде, тим більші ріжниці повстають у висловлюванню їх думок. Так знаємо, що Лемки дещо відмінно говорять від Гуцулів і від Подолян, що на російськім пограничу галицький і російський Українець говорять однаково, а вже трохи инакше Українець з околиць Харкова. Менші відміни в мові називаємо говорами (говір лемківський, бойківський, гуцульський і т. д.), а більші відміни — нарічями.

Живу українську мову ввів в українську лїтературу щойно при самім кінцї XVIII віку Іван Котляревський

з Полтави. Передтим друковано в нас книжки штучною мовою, зложеною з церковно-славянських і українських слів. Слїдами Котляревського пішов харківський гурток письменників з Грицьком Квіткою на переді. Ґенїяльний наш Кобзарь Шевченко доказав придатність української мови до поетичних перлин всесвітнього значіння. Він увів українську мову в ряд тих мов, що видали найбільших ґенїїв на полї лїтератури. Чим є Шевченко в розвитку української лїтературної мови, дуже влучно висловив се наш славний поет Володимир Самійленко в отсїй гарній поезії під заголовком „Українська мова“:

Діямант дорогий на дорозї лежав, —
Тим великим шляхом люд усякий минав
І нїхто не пізнав діямента того.
Йшло багато людей і топтало його.
Але раз тим шляхом хтось чудовний ішов
І в пилу на шляху діямант він найшов.
Камінець дорогий він відразу пізнав
І до дому принїс і гарненько, як знав,
Обробив, обточив дивний той камінець
І уставив його у коштовний вінець.
Сталось диво тодї: камінець засіяв
І промінням ясним всїх людей здивував
І палючим огнем кольористо блищить
І промінь його усїм очі сліпить.

* * *

Так в пилу на шляху наша мова була
І мислива рука ї̈ з пилу взяла.
Полюбила ї̈, обробила ї̈,
Положила на ню усї сили свої
І в народнїй вінець, як в оправу ввела
І як зорю ясну вище хмар піднесла
І на злість ворогам засіяла вона,
Як алмаз дорогий, як та зоря ясна.
І сіятиме вік, поки сонце стоїть,

І лихим ворогам буде очі сліпить!
Хай же ті вороги поніміють скорійш,
Наша-ж мова сія що години яснійш!
Хай коштовним добром вона буде у нас,
Щоб і сам здивувавсь у могилі Тарас,
Щоб, поглянувши сам на створіннє своє,
Він побожно сказав: „Відкіля нам сіе?!“

Своїми поезіями виховав Шевченко цїлу українську інтелїґенцію з її змаганнями й ідеалами, отже сотворив

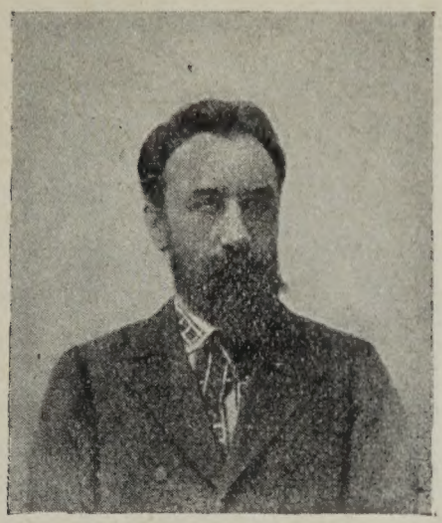

Борис Грінченко, поет, повістяр, автор найбільшого словаря української мови.

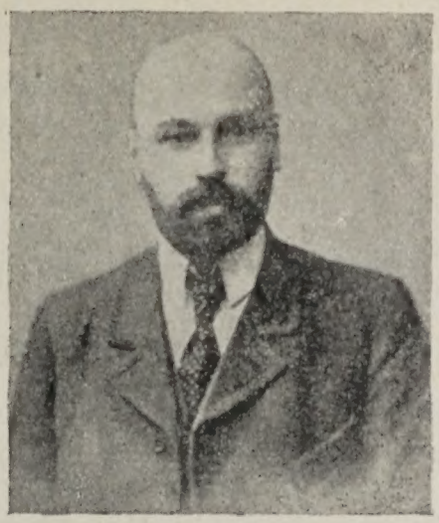

Михайло Коцюбинський, найбільший український новеліст.

з нас новочасну націю. Своє слово поставив Шевченко на сторожі коло національних прав українського народу на самостійне культурне та полїтичне життє. Від часів Шевченка розвинула ся наша лїтература високо, як на російській Україні, так і в галицькій, де ввів народню мову в книжки Маркіян Шашкевич, а також у буковинській, де нову добу української лїтератури розпочав Юрій Федькович.

До вироблення української мови на лїтературну причинили ся пізнїйше дуже багато: Панько Кулїш, Марко Вовчок, Панас Мирний, Іван Левицький, Олександер Кониський, Петро Нїщинський, Борис Грінченко, Володимир Самійленко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Іван Франко й багато инших письменників. В українській мові

маємо найріжнороднїйші часописи та книжки українською мовою; в галицькій і буковинській Україні вчать нею у народнїх і середнїх школах і в унїверситетах, в урядах має вона тут по закону рівні права з польською й нїмецькою мовами.

6. Науковий світ про українську мову.

Так здобуває тепер українська мова признанне, яке мала вже пятьсот лїт тому й яке в новітнїх часах визначив

Іван Франко, найбільший український письменник по Шевченкови та знаменитий учений.

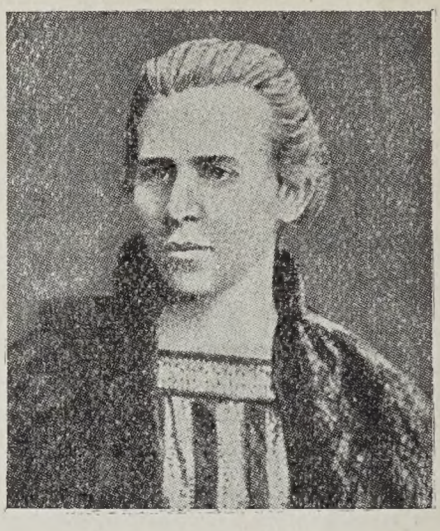

Леся Українка (Лариса Косачева), найбільша українська поетка нових часів.

їй науковий світ. Ще в XIV столїттю підбили Литовці Українців оружною силою, а Українці Литовців культурою. До часів Жигмонта Августа була українська мова мовою урядових грамот і законодатних книг. Української мови вживали на дворах польських королїв. Українська мова була урядовою мовою в зносинах з Туреччиною й Молдавією (Румунією).

Великі вчені признали красу та самостійність нашої мови. Польський учений Бандтке уважав українську мову найкращою між усїми славянськими. Найбільший польський поет Міцкевич казав, що українська мова краща від московської й білоруської. Польський учений Мацєйовский назвав нашу мову гарнїйшою від чеської, а другий учений Рако-

вєцкий жалував, що наша мова не запанувала в цілій Росії. Навіть московський письменник Даль-Луганський признав нашій мові першенство перед московською мовою, як народньою, так і літературною.

Найбільші славісти, значить, такі вчені, що науково досліджують ріжні славянські мови, й петербурзька царська Академія Наук признали українську мову самостійною, окремою від московської. Є між сими вченими представники ріжних славянських народів. Ось кілька імен таких учених, щоб не наводити багато: Шляйхер, Міклъосіч, Шафарик, Копітар, Ягіч, Срезневський, Корш, Шахматов і багато инших. Навіть самі московські вчені доказали, що вже з часів панування синів Ярослава Мудрого маємо письменні свідоцтва, що вже тоді українська мова була зовсім відмінна від московської. І відтоді ще більше віддаляли ся від себе московська й українська мова, а сьогодні без попереднього вивчення не порозуміє Українець Москаля, а Москаль Українця.

Давнїйше Поляки не признавали нашого народу осібним народом, а про нашу мову твердили, що се повітовщина польської мови, а тепер ще тільки оголомшені шовінїзмом Москалї важать ся відмовляти нашій мові прав до школи, письменства й науки. Такі Москалї раді-б злити нас зі своїм народом.

7. Шануймо нашу рідну мову!

Доля нашої мови лежить у наших руках. „Як собі постелиш, так і виспиш ся“ — говорить народня приповідка. Дорогу показали нам Румуни, що в XIX віці вичистили свою мову з нерумунських слів, і Чехи, що всї чужі слова заступили своїми. Норвежцям, яких усього вісїм мілїонів, дорадяували Нїмцї (так само, як нам Москалї, звані по вченому також Великоросами) не розвивати своєї норвезької мови, а взяти готову нїмецьку. Наша мова краща від вашої, — говорили Нїмцї до Норвежців — а що більше, в нас є велика й красна література. Але Норвежцї доложили всїх заходів, щоб у рідній мові розвинути як най-

гарнїйшу лїтературу. І сьогоднї твори норвезької лїтератури можуть достойно стати поруч найкращих творів нїмецької лїтератури.

Шевченко є дуже гарним доказом, що наші найтонші почування, що все, що найдорожше нашій душі, що думки, скриті в глибинах нашого серця, можемо найгарнїйше висловити тільки рідною мовою. Хоч Шевченко знав добре не тільки українську, але й московську мову, його поезіями, котрі писав українською мовою, любуєть ся цїлий світ, величає їх і перекладає на ріжні мови, а в піснях Шевченка, котрі він писав по московськи, нема вже тої краси та сили, що в славних його творах в українській мові.

Московські вчені доказали, що Українець Микола Гоголь став, що правда, знаменитим письменником і в московській мові, але він думав по українськи й українську думку вбирав у московську одїж.

Один мудрець сказав такі слова: „поневолений народ, що хоронить свою мову, держить ключ від своєї вязниці у своїх руках“. Не забуваймо про се. Через рідну мову стали ми на ноги, ввійшли в сїмю просвічених европейських народів. Підемо тим швидше й певнїйше вперід, чим більше Українців все та всюди, устно та письменно, вдома й поза домом, в судї, в урядї, перед рівними собі й перед вищими буде вживати своєї рідної української мови. Се прикмета рабського, панського льокая, а не свобідного горожанина цурати ся рідної мови або занечищувати її всякими чужими словами та зворотами, ламати язик на „панський“ лад. Щоб добре знати рідну мову, треба її вчити ся змалку до гробу, в школї й поза школою, з книжок і від людей. Хто вміє пошанувати свого батька й матїр, той зрозуміє, яку пошану винен він рідній мові.

Без мови нема розуму, без рідної мови нема власної лїтератури й культури, без власної лїтератури й культури нема народу.